

TARIAMAS ATSTOVAVIMAS POZITYVIOJOJE TEISĖJE IR TEISMŲ PRAKTIKOJE

Vytautas Pakalniškis, Vaidas Jurkevičius

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto

Civilinės ir komercinės teisės katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4587

Elektroninis paštas: vypaka@mruni.eu; vaidas.jurkevicius@gmail.com

Pateikta 2011 m. rugsėjo 29 d., parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 15 d.

***Anotacija.** Straipsnyje, remiantis Lietuvos ir užsienio valstybių teisiniu reguliavimu, teismine praktika bei mokslinė doktrina, atskleidžiama tariamo atstovavimo samprata, taikymo sąlygos ir teisinės pasekmės. Dėl tariamo atstovavimo atstovaujamas yra saistomas jo vardu atstovo atliktų teisinių veiksmų, nepaisant to, kad buvo veikiamas neturint tam įgaliojimų ar juos viršijant. Tokios teisinės pasekmės paprastai atitinka sąžiningo trečiojo asmens interesus, tačiau dažniausiai yra nenaudingos atstovaujajam, neįgaliojusiam kito asmens veikti jo vardu, ir atstovui, kurio atžvilgiu atstovaujamas gali pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo. Kadangi yra priešingi šalių interesai, svarbu nustatyti tariamo atstovavimo teikiamos apsaugos prielaidas ir ribas, kas ir aptariama šiame straipsnyje.*

***Reikšminiai žodžiai:** atstovavimas, tariamas atstovavimas, numanomas atstovavimas, netikras atstovavimas, neįgaliotas atstovas, įgaliojimų viršijimas.*

Įvadas

Įsigaliojus 2000 m. liepos 18 d. Civiliniam kodeksui, Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių, kurios pozityviojoje teisėje tiesiogiai atsispindi tariamo atstovavimo idėja. Tariamasis atstovavimas visų pirma siekiama apsaugoti trečiojo asmens, sąžiningai ir pagrįstai manančio, kad susiklostė atstovavimo teisiniai santykiai, interesus. Savo ruožtu atstovaujamas, kuris iš tiesų nesuteikė teisių kitam asmeniui veikti jo vardu, paprastai turi tikslą paneigti tariamo atstovavimo faktą ir perkelti atsakomybę neįgaliotus veiksmus atlikusiam atstovui. Pastarasis dažniausiai taip pat yra nesuinteresuotas tariamo atstovavimo taikymu, nes tokiu atveju jam gali kilti pareiga atlyginti atstovaujamojo, vykdamas trečiojo asmens reikalavimą, patirtus nuostolius. Norėdamas to išvengti, atstovas bando įrodyti, kad konkrečios faktinės aplinkybės suponuoja tai, kad susiklostė ne tariamo, o realaus (dažniausiai numanomo) atstovavimo santykiai ir dėl to prieš trečiąjį asmenį turi atsakyti atstovaujamas. Atsižvelgiant į tai, kad atstovavimo santykių subjektai siekia iš esmės skirtingų teisinių padarinių, kyla klausimas, kaip turi būti reglamentuojamas ir teisminėje praktikoje aiškinamas tariamas atstovavimas, kad būtų tinkamai suderinti priešingi šalių interesai ir išvengta piktnaudžiavimo juo atveju. Būtent su pagrįstų tariamo atstovavimo sąlygų atskleidimu visų pirma sietinas šio straipsnio aktualumas.

Temos aktualumą lemia ir tai, kad tariamas atstovavimas Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol plačiau nebuvo analizuotas, be to, yra suprantamas neviseiškai taip, kaip senas teisinės tradicijas turinčių užsienio valstybių doktrinoje ar rekomendacinio pobūdžio teisės aktuose (angl. *soft law*). Neišsamiai atskleista tariamo atstovavimo koncepcija greičiausiai turėjo įtakos ir tam, kad teismai šios atstovavimo rūšies iki šiol neidentifikuoja, nors faktinės bylų aplinkybės rodo, kad prielaidų remtis tariamo atstovavimo doktrina jau būta. Užsienio teisės literatūroje, skirtingai nei Lietuvoje, su tariamu atstovavimu susijusiems klausimams skiriama daug dėmesio. Išsamiausiai nagrinėjamą problematiką tyrinėjo Laura J. Macgregor, Danny Buschas, Roderickas Munday, Michaelas J. Bonellis, Ericas Rasmusenas, Francis Reynoldsas, Peteris Wattsas ir kiti autoriai.

Šio tyrimo objektas – tariamas atstovavimas civilinėje teisėje.

Straipsnio tikslas – remiantis Lietuvos ir užsienio valstybių teisiniu reguliavimu, teismine praktika bei moksline doktrina, atskleisti tariamo atstovavimo sampratą, taikymo sąlygas ir teines pasekmes.

Atliekant tyrimą duomenys rinkti dokumentų analizės metodu, o surinktų duomenų analizei taikytas kokybinės turinio analizės metodas kartu su sisteminiu, teleologiniu ir lyginamuoju teisės metodais.

1. Tariamo atstovavimo bendrosios nuostatos

1.2. Tariamo atstovavimo samprata

Šiuolaikinėje teisėje atstovavimas, kaip civilinių teisių įgyvendinimo būdas, yra visuotinai pripažįstamas ir iš esmės nė vienos šiuolaikinės valstybės jurisdikcija ne-

apsieina be šių santykių reglamentavimo savo teisinėje sistemoje¹. Nekvestionuojant atstovavimo instituto reikšmės, teisės doktrinoje atkreipiamas dėmesys į problemas, su kuriomis susiduria šių teisinių santykių dalyviai. Bene daugiausia jų kyla, kai sandorius atstovaujamojo vardu sudaro neįgaliotas atstovas, t. y. asmuo, viršijantis atstovaujamojo jam suteiktas teises ar neturintis jų apskritai (angl. *unauthorised agent*). Tokio atstovo atlikti ir vėliau atstovaujamojo nepatvirtinti veiksmai nesukelia teisinių pasekmių pastarajam, tačiau jeigu atstovaujamas vienaip ar kitaip yra susijęs su tuo, kad neįgaliotas asmuo veikė jo vardu, tretysis asmuo gali remtis tariamo atstovavimo institutu.

Tai, ką dabar lyginamosios teisės ekspertai vadina tariamu atstovavimu², daugelyje nacionalinių teisinių sistemų susiformavo *extra legem* būdu, t. y. per teismų praktiką ir teisės doktriną. Nors šio instituto samprata atskirose valstybėse nėra vienalytė, jo atsiradimą iš esmės visur suponavo sąžiningo trečiojo asmens interesų apsaugos poreikiai. Tretysis asmuo yra tarsi „pašalietis“ atstovaujamąjį ir atstovą siejančių susitarimų atžvilgiu ir turi ribotas galimybes patikrinti atstovo įgaliojimus³, todėl atskirų valstybių teismai, sprenddami dėl sandorio, sudaryto neįgalio asmens, galiojimo, pradėjo aiškintis, ar aplinkybių visuma nesukėlė trečiajam asmeniui pagrįsto įsitikinimo, kad jis derasi su reikiama įgaliojimu turinčiu atstovu. Šia linkme besiformuojanti teismų praktika paskatino teisės doktriną kurti teorinį pamatą, kuris leistų paaiškinti, kodėl tam tikrais atvejais būtina ginti sąžiningo trečiojo asmens interesus nepriklausomai nuo atstovaujamojo valios.

Štai Anglijoje ir daugelyje kitų bendrosios teisės tradicijos valstybių, siekiant pagrįsti iš tariamo atstovavimo kylančių teisinių pasekmių taikymą, buvo pasitelkta *estoppel* taisyklė. Atstovavimo teisės kontekste jos esmė ta, kad jeigu atstovaujamojo elgesys lėmė tai, jog tretysis asmuo patikėjo atstovo įgaliojimų faktui, vėliau atstovaujamas netenka galimybės (angl. *estopped*) teigti, kad atstovas veikė neturėdamas reikiamų įgaliojimų⁴. Remiantis šia taisykle, tariamo atstovavimo doktrina bendrojoje teisinėje sistemoje pradėta plėtoti dar XVIII amžiuje⁵, o šiuolaikinė šio instituto samprata, kaip teigiama, galutinai susiformavo 1964 m., priėmus sprendimą byloje *Freeman and Lockyer v. Buckhurst Properties (Mangal) Ltd*⁶. Šioje, iki šiol bendrosios teisės doktrinos ypač dažnai cituojamoje byloje Aukštasis teisingumo teismas (angl. *High Court of Justice*) išaiškino, kad tariamas atstovavimas (angl. *apparent* arba *ostensible authority*)

- 1 Smits, J. M. *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*. Cheltenham: The Berkeley Economic Press, 2007, p. 33.
- 2 Atkreiptinas dėmesys, kad, priešingai nei lietuviškoje jurisprudencijoje, užsienio teisės šaltiniuose vartojamas ne tariamo atstovavimo, o tariamų teisių arba tariamų įgaliojimų (angl. *aparent (ostensible) authority*, pranc. *mandat apparent*, vok. *Anscheinsvollmacht*) terminas. Siekiant nekeisti Lietuvos teisės doktrinoje nusistovėjusios terminijos šiame straipsnyje taip pat vartojama tariamo atstovavimo, kaip vienos iš atstovavimo rūšių, sąvoka.
- 3 Busch, D.; Macgregor, L. J. *Unauthorized Agency*. In *European Review of Private Law*. 2009, 17(6): 968.
- 4 Reynolds, F. *Apparent Authority*. In *European Review of Private Law*. 2009, 17(6): 981–982.
- 5 Žr. Macgregor, L. J. *Unauthorised Agency in Scots Law*. In *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 264–265.
- 6 Watts, P.; Reynolds, F. M. B. *Bowstead and Reynolds on Agency*. London: Sweet & Maxwell Ltd, 2010, p. 113, 364.

– tai teisinis santykis tarp atstovaujamojo ir trečiojo asmens, atsirandantis dėl to, kad atstovaujamasis sukuria trečiajam asmeniui įspūdį, jog atstovas turi įgaliojimus sudaryti atstovaujamojo vardu atitinkamą sutartį⁷. Svarbu pažymėti, kad bendrojoje teisėje išplėtotą tariamo atstovavimo doktrina turėjo didelės įtakos formuojantis šio instituto sampratai tiek atskirose kontinentinės teisės valstybėse⁸, tiek rengiant *soft law* instrumentus⁹.

Prancūzijoje, kuri laikytina tariamo atstovavimo pradininke tarp kontinentinės teisės tradicijos valstybių, ši atstovavimo rūšis ilgą laiką buvo aiškinama klaidingo įsivaizdavimo teorijos (pranc. *l'apparence*) pagrindu¹⁰. Remdamiesi šia doktrina, Prancūzijos teismai, esant tam tikroms sąlygoms, pripažįsta asmens klaidingą realybės suvokimą kaip sukeltą teisines pasekmes. Laikui bėgant tariamas atstovavimas (pranc. *mandat apparent*) tapo pagrindiniu *l'apparence* doktrinos taikymo atveju, o galiausiai išsivystė ir į savarankišką teoriją. Prancūzijoje, priešingai nei daugelyje kitų civilinės teisės šalių, nėra taikoma įgaliojimų abstraktumo arba nepriklausomumo taisyklė, pagal kurią atstovaujamojo įgaliojimų suteikimas, kaip vienašalis sandoris, yra atibojamas nuo atstovaujamojo ir atstovą siejančios sutarties (angl. *underlying contract*)¹¹. Šioje valstybėje tiek vidiniai, tiek išoriniai atstovavimo santykiai yra išimtinai grindžiami pavedimo sutarties (pranc. *mandat*) nuostatomis ir bet kokie atstovo veiksmai, atlikti pažeidžiant šia sutartimi suteiktus įgaliojimus, nesukelia pareigų atstovaujamojam. Tokia atstovaujamojam palanki, tačiau trečiojo asmens interesų neužtikrinanti taisyklė, teismų buvo sušvelninta remiantis būtent *mandat apparent*: nustatius, kad tretysis asmuo turėjo pakankamą pagrindą manyti, jog atstovas veikia neperžengdamas savo įgaliojimų, atstovaujamasis yra saistomas jo vardu atliktų neįgaliotų veiksmų¹².

Savita tariamo atstovavimo samprata buvo suformuota Vokietijoje. Lyginamosios teisės tyrinėtojai teigia, jog Vokietijoje egzistuoja dvi tariamo atstovavimo rūšys: kai atstovaujamasis toleruoja, kad kitas asmuo, neturėdamas reikiamų įgaliojimų, veikia jo vardu (vok. *Duldungsvollmacht*), ir kai atstovaujamasis nežino apie neįgaliojo atstovo

7 Beale, H., *et al. Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010, p. 1284–1285.

8 Pavyzdžiui, anglosaksiškąją tariamo atstovavimo sampratą remiamasi Olandijoje. Žr. Busch, D. *Unauthorised Agency in Dutch Law*. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 150.

9 Anglijos atstovavimo teisės bruožai ypač atsispindi Europos sutarčių teisės principuose. Žr. Macgregor, L. J. *Agency*. In *European Contract Law: Scots and South African Perspectives*. MacQueen, H. L.; Zimmermann, R. (eds.). Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, p. 124–125.

10 Panašiai kaip Prancūzijoje tariamas atstovavimas yra suprantamas ir Belgijoje, kur remiamasi tariamo patikėjimo doktrina (oland. *schijnleer* arba *vertrouwensleer*). Žr. Busch, D.; Macgregor, L. J. *Comparative Law Evaluation*. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 388.

11 Bonell, M. J. *Agency*. In: *Towards a European Civil Code*. Fourth Revised and Expanded Edition. Hartkamp, A., *et al.* (eds.). Nijmegen: Kluwer Law International, 2011, p. 518–519.

12 *Sainter, S. Unauthorised Agency in French Law*. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 18–21.

veikimą, tačiau savo veiksmais sukelia klaidingą supratimą trečiajam asmeniui apie suteiktus įgaliojimus (vok. *Anscheinsvollmacht*)¹³. Tuo tarpu patys Vokietijos doktrinos atstovai tariamam atstovavimui priskiria tik *Anscheinsvollmacht*, o *Duldungsvollmacht* laiko numanomo atstovavimo dalimi¹⁴. *Duldungsvollmacht* yra grindžiama atsakomybės dėl pasitikėjimo (vok. *Vertrauenshaftung*) doktrina, kuri gina trečiojo asmens lūkesčių interesą (angl. *expectation* arba *performance interest*), o štai *Anscheinsvollmacht* atveju, siekiant apsaugoti tikrumo interesą (angl. *reliance interest*)¹⁵, yra remiamasi *culpa in contrahendo* (netinkamo šalių elgesio derybose) doktrina. Manytina, kad savo turiniu *Anscheinsvollmacht* labiau nei *Duldungsvollmacht* atitinka kitose valstybėse vyraujančią tariamo atstovavimo sampratą, nors, kaip bus paaiškinta toliau, taikymo sąlygomis ir kylančiomis teisinėmis pasekmėmis gerokai skiriasi nuo savo analogų.

Pažymėtina, kad nepaisant to, kad teismų praktika ir teisės doktrina ypač plačiai atskleidė tariamo atstovavimo sampratą, šis institutas tiesiogiai yra išreikštas tik nedaugelio valstybių pozityviojoje teisėje¹⁶. Kaip vienas iš aiškiausių tariamo atstovavimo reglamentavimo pavyzdžių nurodomas Olandijos civilinis kodeksas, kurio 3.61. straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu atliekant teisinį veiksma vieną šalies vardu, kita šalis, atsižvelgdama į pirmosios šalies pareiškimus ar kitokį elgesį, pamanė, ir, remiantis aplinkybėmis, turėjo protingą pagrindą manyti, kad reikiami įgaliojimai atstovui buvo suteikti, tos šalies klaidingos prielaidos prieš ją negali būti panaudotos¹⁷. Olandijoje, panašiai kaip ir Prancūzijoje ar Belgijoje, tariamas atstovavimas grindžiamas pagrįstų įsitikinimų apsaugos principu¹⁸. Doktrinoje suformuota tariamo atstovavimo samprata taip pat yra perkelta į Portugalijos civilinį kodeksą¹⁹. Prie nacionalinių teisinių sistemų, kurių įstatymuose atsispindi tariamo atstovavimo idėja, reiktų priskirti ir Lietuvą²⁰.

Tariamas atstovavimas yra įtvirtintas ne tik nacionaliniuose teisės aktuose, bet ir tarptautiniuose dokumentuose. Štai 1983 metų Ženevos konvencijos dėl atstovavimo sudarant tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutartis (toliau – Ženevos konvencija)

13 *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Full Edition. Volume I. Von Bar, C.; Clive, E. (eds.). München: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 421.

14 Vokiškoje doktrinoje *Duldungsvollmacht* apibūdinamas kaip *constructive authority* (šio termino anglų kalba vokiškas atitikmuo nepateikiamas), kuris į lietuvių kalbą galėtų būti verčiamas kaip numanomas atstovavimas, tačiau šios sąvokos turinys nėra tapatus tradicinei numanomo atstovavimo (angl. *implied authority*) sampratai. Žr. Schmidt-Kessel, M.; Baide, A. Unauthorised Agency in German Law. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 109–117.

15 *Ibid.*, p. 118–119.

16 Įdomu, kad tariamo atstovavimo ar tariamų įgaliojimų terminas teisės aktuose iki šiol taip ir nėra vartojamas (išskyrus rekomendacinio pobūdžio dokumentus).

17 *The Civil Code of the Netherlands*. Warendorf, H., et al. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009, p. 454.

18 Busch, D. Unauthorised Agency in Dutch Law, *supra* note 8, p. 142.

19 *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, *supra* note 14, p. 412.

20 Tai, kad LR civilinis kodeksas įtvirtina tariamą atstovavimą, pripažįsta tiek Lietuvos teisės doktrina, tiek teismų praktika. Tiesa, autorių nuomone, šaltiniuose nevisiškai tiksliai yra įvardijamos konkrečios normos, skirtos reguliuoti tariamo atstovavimo atvejus (apie tai plačiau 4 skyriuje).

14 straipsnio 2 dalis numato, kad jeigu atstovaujamojo elgesys sukelia trečiajam asmeniui protingą ir sąžiningą įsitikinimą, kad atstovas turi įgaliojimus veikti atstovaujamojo vardu ir kad jis veikia neviršydamas suteiktų įgaliojimų, atstovaujamas negali panaudoti įgaliojimų nebuvimo prieš trečiąjį asmenį²¹. Nors Ženenvos konvencija iki šiol taip ir nėra įsigaliojusi (jos neratifikavo reikiamas skaičius valstybių), tačiau yra reikšminga tuo, kad jos nuostatomis iš esmės remiasi ne tik visi neprivalomo pobūdžio teisės aktai, reglamentuojantys atstovavimo santykius, bet ir atskirų valstybių įstatymų leidėjai²².

Doktrinoje detalizuoti tariamo atstovavimo sampratos požymiai atsispindi ir tarptautiniuose *soft law* instrumentuose, priimtuose siekiant vienodinti privatinę teisę. Pavyzdžiui, Europos sutarčių teisės principų²³ (angl. *Principles of European Contract Law*, toliau – PECL) 3:201 straipsnyje nurodoma, kad, be aiškiai išreikštų (angl. *express*) ir numanomų (angl. *implied*), egzistuoja ir tariami (angl. *apparent*) atstovo įgaliojimai. Šio straipsnio trečia dalis įtvirtina nuostatą, kad laikoma, jog asmuo įgaliojo tariamą atstovą, kai savo pareiškimais ar elgesiu davė pagrindą trečiajam asmeniui sąžiningai ir pagrįstai manyti, kad tariamo atstovo atliktam veiksmui buvo suteiktos teisės. PECL tariamą atstovavimą grindžia pagrįstų įsitikinimų teorija, kuria siekiama užtikrinti ne tik trečiojo asmens interesus, bet ir atstovaujamojo tikėjimą trečiojo asmens noru sudaryti su juo sutartį²⁴. Beveik analogišką kaip ir PECL tariamo atstovavimo sampratą įtvirtina Bendros principų sistemos metmenys²⁵ (angl. *Draft Common Frame of Reference*, toliau – DCFR). Šio dokumento, kuris tiek, kiek reglamentuoja sutarčių teisės klausimus, laikytinas atnaujinta ir papildyta PECL versija, II.-6.103 straipsnyje pažymima, kad atstovaujamojo teisių suteikimas atstovui (angl. *authorisation*), be visų kitų būdų, gali būti ir tariamas, o asmuo, davęs protingumo kriterijų atitinkantį pagrindą sąžiningai manyti, kad jis įgaliojo atstovą atlikti tam tikrus veiksmus, laikomas atstovaujamoju, suteikusi teises tariamam atstovui. Tariamą atstovavimą reguliuoja ir kitas svarbus tarptautinis sutarčių teisės šaltinis – UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių teisės principai²⁶ (toliau – UNIDROIT principai). Nors šiame dokumente tariamo atstovavimo terminas nėra vartojamas, tačiau 2.2.5 straipsnio 2 dalies turinys aiškiai įtvirtina pasekmes, kylančias nustačius, kad atstovas veikė turėdamas tariamus įgaliojimus. Toks reglamenta-

21 Convention on Agency in the International Sale of Goods (concluded on 17 February 1983, not entered into legal force) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-01]. <<http://www.unidroit.org/english/conventions/1983agency/1983agency-e.htm>>.

22 Pavyzdžiui, CK 2.169–2.175 straipsnių normos, taip pat ir tos, kurios įtvirtina tariamo atstovavimo taisyklę (CK 2.172 straipsnio 2 dalis), beveik pažodžiui atkartoja Ženevos konvencijos nuostatas.

23 *Principles of European Contract Law. Parts I and II (Combined and Revised)*. Lando, O., et al. The Hague: Kluwer Law International, 2000.

24 *Busch, D. Unauthorised Agency in the Principles of European Contract Law. In The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law.* Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 347.

25 *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR), supra* note 14.

26 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-01]. <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>>.

vimas yra grindžiamas sąžiningumo (angl. *good faith*) ir nenuoseklus elgesio draudimo (angl. *prohibition of inconsistent behavior*) principais²⁷.

Nors atskirose teisinėse sistemose vyraujančios tariamo atstovavimo sampratos yra įvairios, tačiau jos turi ir daug bendrų bruožų. Visų pirma visose nagrinėtose jurisdikcijose tariamas atstovavimas yra laikomas išimtimi iš bendrosios atstovavimo taisyklės, kad negaliojanti atstovo veiksmai nesukuria teisių ir pareigų kitam asmeniui. Teismai, teisės doktrina, o kai kur ir pozityvioji teisė pripažįsta, kad atstovavimo santykiai gali atsirasti ne tik tada, kai atstovui suteikiami realūs (aiškiai išreikšti ar numanomi) įgaliojimai, tačiau ir kai atstovas veikia, jų neturėdamas. Tariamo atstovavimo taikymas taip pat reiškia atstovaujamojo valios autonomijos principo nepaisymą, kadangi asmuo, nors ir nesuteikęs įgaliojimų, yra saistomas jo vardu sudarytų sandorių ar atliktų kitų teisingų reikšmę turinčių veiksmų. Ši išimtis grindžiama atstovaujamojo elgesio aplinkybėmis. Jeigu jis savo pareiškimais ar kitokiais veiksmais įtikina kontrahentą, kad įgaliojo kitą asmenį veikti jo vardu, vėliau neleidžiama remtis aplinkybe, kad atstovas veikė, neturėdamas įgaliojimų.

Iš esmės visur tariamo atstovavimo doktrinos aiškinimo pagrindas – atstovavimo santykių regimybė (vaizdas). Trečiasis asmuo įsivaizduoja, kad sudaro sandorį su tinkamai įgaliojtu atstovu, nors iš tikrųjų yra visiškai priešingai: atstovas, veikdamas atstovaujamojo vardu, neturi tam reikiamų įgaliojimų. Todėl tariamas atstovavimas vaizdžiai apibūdinamas kaip situacija, besiskirianti nuo realybės, tačiau trečiojo asmens suvokiama kaip realybė²⁸. Per tariamo atstovavimo institutą tokiam klaidingam įsivaizdavimui suteikiama galiojimo sąlyga ir teisinė apsauga tiems, kas, veikdami sąžiningai, patikėjo tuo, ko nėra²⁹. Atsižvelgiant į tai, kad tariamo atstovavimo atsiradimo pagrindas yra ne šalių valia, bet atitinkamos teisės normos, jis yra suprantamas ir kaip viena iš įstatymu numatytų atstovavimo rūšių³⁰.

1.2. Tariamo atstovavimo taikymo apimtis

Tariamo atstovavimo doktrina taikoma įvairioms situacijoms, kurios dažniausiai yra skirstomos į dvi kategorijas: 1) kai asmuo leidžia kitam asmeniui veikti kaip jo atstovui, nors iš tikro nesuteikė jam jokių įgaliojimų; 2) kai atstovaujamasis sukuria įspūdį, kad atstovas turi daugiau įgaliojimų nei iš tikrųjų jam buvo suteikta. Tiek atstovui viršijus savo įgaliojimus, tiek jų visiškai neturint, laikoma, kad atstovas veikė be reikalingų

27 Busch, D. Unauthorised Agency in the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 368.

28 Samoy, I. Unauthorised Agency in Belgian Law. In: *The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law*. Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 73.

29 Busch, D.; Macgregor, L. J. Comparative Law Evaluation, *supra* note 12, p. 388.

30 *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, *supra* note 14, p. 417.

įgaliojimų (angl. *acting without sufficient authority*), o jo atlikti veiksmai bendriausia prasme vadinami neįgaliojais (angl. *unauthorised legal acts*)³¹.

Nors situacijos, kai asmuo veikia kito asmens vardu, neturėdamas jokių įgaliojimų, praktikoje yra gana dažnos, tačiau retai kada joms gali būti taikomos tariamo atstovavimo taisyklės. Paprastai yra sudėtinga įrodyti, kaip asmuo, kurio vardu buvo veikiamas, yra susijęs su tuo, kad tretysis asmuo patikėjo, jog šalis neva sieja atstovavimo teisinis santykis. Prie situacijų, kai atstovas neturi įgaliojimų, yra priskiriami ir įgaliojimų pasibaigimo pagrindai. Atstovui suteiktos teisės gali baigtis dėl įvairių aplinkybių ir tiek, kiek jos yra susijusios su atstovaujamoju (pavyzdžiui, jo mirtis, neveiknumas, bankrotas, taip pat kai atstovaujamas atšaukia įgaliojimus ir kt.), yra pagrindas taikyti tariamo atstovavimo doktriną. Tol, kol šios aplinkybės nėra žinomos ar turėjo būti žinomos trečiajam asmeniui, laikoma, kad įgaliojimai nėra pasibaigę ir atstovaujamas yra saistomas atstovo atliktų teisinę reikšmę turinčių veiksmų. Taip pat yra pripažįstama, kad atstovas neturi įgaliojimų, jei sandoris, kuriuo atstovaujamas suteikė atstovui įgaliojimus, pripažįstamas negaliojančiu *ab initio* (nuo sudarymo momento)³². Dėl sandorių negaliojimo grįžtamosios galios principo visos pasekmės, kurias toks sandoris sukėlė, taigi ir atstovaujamojo vardu sudarytos sutartys, turėtų išnykti, tačiau tariamo atstovavimo doktrina leidžia nepaisyti retroaktyvumo prieš sąžiningus trečiuosius asmenis.

Dažniausiai tariamo atstovavimo santykiai susiklosto, kai atstovas viršija turimus įgaliojimus, t. y. kai veikiamas daugiau, nei suteikti įgaliojimai leidžia, arba kai nepaisoma atstovaujamojo nurodytų veiklos ribojimų ar draudimų. Situacijos, kai atstovas piktnaudžiauja suteiktomis teisėmis ar kai kyla interesų konfliktas tarp atstovo ir atstovaujamojo, taip pat gali būti kvalifikuojamos kaip įgaliojimų viršijimas³³. Abiem šiais atvejais tariamo atstovavimo doktrina paprastai nėra taikoma (daugelio valstybių įstatymuose tai yra atskirai reglamentuojama), tačiau teisinės pasekmės dažniausiai kyla tos pačios, kaip ir nustačius tariamą atstovavimą.

Pažymėtina, kad tariamo atstovavimo doktrina daugiausia taikoma, kai yra sudaromi sandoriai, tačiau ja gali būti remiamasi ir atstovui atliekant kitokių teisinę reikšmę turinčių veiksmus (pavyzdžiui, atstovaujamojo vardu padaromi tam tikri pareiškimai, atliekamos juridinių faktų registracijos ir pan.). Kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Belgijoje), tariamas atstovavimas, kaip atstovaujamojo atsakomybės pagrindas, yra pasitelkiamas, kai atstovas padaro deliktą ar net nusikalstamą veiką³⁴. Šis institutas taikomas ir netiesioginio, arba kaip suprantama bendrojoje teisėje – neatskleisto, atstovavimo atveju, t. y. kai atstovas veikia savo vardu, tačiau atstovaujamojo interesais³⁵.

Paprastai tariamas atstovavimas siejamas su sutartinio atstovavimo situacijomis, tačiau juo remiamasi ir tais atvejais, kai atstovavimas atsiranda pagal įstatymą, teismo

31 Munday, R. *Agency Law and Principles*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 62–63.

32 Busch, D. *Unauthorised Agency in Dutch Law*, *supra* note 8, p. 141.

33 Interesų konfliktas taip pat gali būti laikomas piktnaudžiavimo suteiktomis teisėmis atveju. Žr. Schmidt-Kessel, M.; Baide, A., *supra* note 15, p. 109, 133.

34 Samoy, I., *supra* note 29, p. 75.

35 Busch, D. *Indirect Representation in European Contract Law*. The Hague: Kluwer Law International, 2005, p. 232–237.

sprendimą arba administracinį aktą³⁶. Be to, ši doktrina taikoma ne tik privatinėje teisėje, tačiau ir civiliniame procese ar viešosios teisės reguliuojamiems santykiams³⁷.

Tiriamas atstovavimas gali būti aktualus, kai sandorius juridinio asmens vardu sudaro jo valdymo organai. Nors daugelyje jurisdikcijų pripažįstama, kad juridinio asmens ir jo valdymo organų santykiai nelaikytini atstovavimu *stricto sensu*, tačiau šiems santykiams teisės normos, reglamentuojančios atstovavimą, gali būti taikomos *mutatis mutandis*. Todėl ir tariamo atstovavimo nuostatos juridinio asmens organams viršijus savo įgaliojimus taikytinos tiek, kiek nėra specialių taisyklių³⁸. Ši pozicija atsispindi ne tik nacionalinėse sistemose, tačiau ir PECL, DCFR bei UNIDROIT principuose³⁹. Kai juridinio asmens vardu sandorius sudaro jo darbuotojai ar kiti asmenys, kurie nėra juridinio asmens organų nariai, tariamo atstovavimo nuostatos taikytinos tiesiogiai.

1.3. Tariamo atstovavimo atribojimas nuo kitų atstovavimo rūšių

1.3.1. Tariamas atstovavimas ir netikras atstovavimas

Netikru atstovavimu (angl. *false agency*) laikomi atvejai, kai asmuo sudaro sandorius ar atlieka kitus teisinę reikšmę turinčius veiksmus, neturėdamas teisės tai daryti arba viršydamas suteiktas teises. Jeigu asmuo, kurio vardu buvo veikiamas, nepatvirtina tokių veiksmų, sąžininga kita sandorio šalis gali reikalauti iš neįgalio asmens (angl. *unauthorised agent*) atlyginti nuostolius. Pagal šią sampratą netikras atstovavimas yra labai panašus į tariamą atstovavimą, nes, kaip minėta, jo atveju taip pat susiduriama su situacijomis, kai atstovas neturi ar viršija suteiktus įgaliojimus. Tiek netikro, tiek tariamo atstovavimo atvejais tretysis asmuo yra įsitikinęs, kad atstovas yra tinkamai įgaliotas ir dėl to jo atliktų veiksmų teisinės pasekmės tenka asmeniui, kurio vardu buvo veikiamas. Esminis skirtumas yra tas, kad tariamo atstovavimo atveju įspūdi, kad šalis sieja atstovavimo santykius, sukuria atstovaujamasias, o netikro atstovavimo – atstovas. Kitaip tariant, jeigu aplinkybės, susijusios su sąžiningu trečiojo asmens įsitikinimu, yra priskirtinos atstovaujajam, tuomet galima remtis tariamo atstovavimo doktrina, o jeigu tretysis asmuo pasitikėjo išimtinai atstovo pareiškimais ar elgesiu – taikomos netikro atstovavimo taisyklės. Pažymėtina, kad dažnai tokių įsitikinimą lemia abiejų šalių veiksmai ar netgi aplinkybės, kurių nekontroliuoja nė viena iš jų, todėl praktikoje kyla nemažai problemų, siekiant nustatyti, kieno atžvilgiu tretysis asmuo gali pareikšti reikalavimą.

Netikro atstovavimo, kurio taikymu paprastai yra suinteresuotas atstovaujamasias, ir tariamo atstovavimo, kuris dažniausiai palankesnis trečiajam asmeniui, atribojimas

36 Štai Prancūzijoje nepilnametis, užsisakęs prekes pagal katalogą, buvo pripažintas savo tėvų tariamu atstovu, dėl ko jiems kilo pareiga atsiskaityti su bendrove, įvykdžiusia užsakymą. Kitoje byloje teismas nustatė, kad santuoka, įregistruota valstybės pareigūno, neturėjusio tokios teisės, sukelia teisinius pasekmes, kadangi sutuoktiniai neturėjo jokio protingo pagrindo abejoti dėl tokio asmens įgaliojimų teisėtumo. Žr. *Sainter, S.*, *supra* note 13, p. 30, 43.

37 Busch, D.; Macgregor, L. J. *Comparative Law Evaluation*, *supra* note 10, p. 390.

38 Bonell, M. J. *Agency*, *supra* note 11, p. 519.

39 Langenbacher, Katja. *The Draft Common Frame of Reference - Agency Authority and Its Scope - A Glance at Corporation Law*. *European Review of Contract Law*. 2008, 4(3): 375–376.

reikšmingas ir praktiniu aspektu. Nustačius tariamą atstovavimą, teisinis santykis atsiranda tarp atstovaujamojo ir trečiojo asmens, t. y. nepaisant to, kad atstovas veikė neturėdamas reikiamų įgaliojimų, įstatymas numato įprastines iš atstovavimo kylančias teises pasekmes. Tuo tarpu netikro atstovavimo atveju pagal sandorį, sudarytą be atitinkamų įgaliojimų, atstovaujamasis neįgyja jokių teisių ir pareigų – teisinio santykio šalimis laikomi atstovas ir tretysis asmuo. Sąžiningas tretysis asmuo savo pažeistas teises gali ginti tik pareikalavdamas nuostolių atlyginimo iš atstovo, kuris netikro atstovavimo kontekste yra vadinamas *falsus procurator*⁴⁰.

1.3.2. Tariamasis atstovavimas ir numanomas atstovavimas

Doktrinoje nurodoma, kad atstovaujamasis yra saistomas atstovo veiksmų, kai šis veikia turėdamas realius arba tariamus įgaliojimus. Realūs įgaliojimai (angl. *actual authority*) paprastai yra skirstomi į aiškiai išreikštus (angl. *express authority*) ir numanomus (angl. *implied, usual, customary authority*)⁴¹. Laikoma, kad įgaliojimai yra aiškiai išreikšti, kai atstovaujamasis žodžiu ar raštu (pavyzdžiui, rašytiniame įgaliojime arba sutartyje, dažniausiai pavedimo), nurodė, kokius teisinę reikšmę turinčius veiksmus atstovas gali atlikti. Tuo tarpu numanomi atstovo įgaliojimai kyla iš atstovaujamo elgesio ar aplinkybių, kuriomis atstovas veikia. Pripažįstama, kad atstovas turi įgaliojimus, kurie yra būtini, siekiant tinkamai įvykdyti atstovaujamojo pavedimą, kuriuos galima apibūdinti kaip įprastinius tam tikroje verslo sferoje ar pozicijoje, kurią atstovas užima, taip pat kylantys iš susiformavusių verslo papročių⁴². Numanomi įgaliojimai gali būti apibrėžiami ir įstatymo, pavyzdžiui, daugelio valstybių teisės aktuose yra numatyta perįgaliojimo teisė, taip pat nurodytos situacijos, kuriose bus laikoma, kad atstovas turi įgaliojimus atlikti tam tikrus veiksmus (pardavėjas mažmeninėje prekyboje, sandėlio darbuotojas ir pan.)⁴³. Paprastai numanomi įgaliojimai papildo aiškiai išreikštus įgaliojimus, ypač kiek tai susiję su jų apimtimi. Štai automobilio savininkui (atstovaujamajam) paprašius nugabenti automobilį iš Londono į Edinburgą, jo vairuotojas (atstovas) greičiausiai turės numanomą teisę įsigyti degalus, todėl atstovaujamajam kils pareiga atsiskaityti su degalų pardavėju (trečiuoju asmeniu)⁴⁴.

Tariamo atstovavimo ir numanomo atstovavimo situacijos dažnai susipina tarpusavyje⁴⁵. Trečiajam asmeniui iš esmės nėra svarbu, ar atstovas veikė turėdamas numanomus, ar tariamus įgaliojimus, nes abiem atvejais iš esmės kyla tos pačios teisinės

40 Manytina, kad atstovas turėtų atsakyti pagal deliktinės atsakomybės taisykles, kadangi jį ir trečiąjį asmenį nesieja jokie sutartiniai santykiai. Tačiau kai kurių valstybių praktikoje galima rasti atvejų, kai *falsus procurator* atžvilgiu taikoma sutartinė atsakomybė ar jis laikomas atsakingu netgi pagal nepagrįsto praturtėjimo institutą. Žr. Verhagen, H. E. The Liability of the Falsus Procurator. In *European Review of Private Law*. 2009, 17(6): 1005–1007.

41 Beatson, J. *Anson's Law of Contract*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 663–664.

42 Watts, P.; Reynolds, F. M. B., *supra* note 6, p. 112.

43 *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, *supra* note 14, p. 414, 422; Baide, A., *supra* note 15, p. 112.

44 Elliott, C.; Quinn, F. *Contract Law*. Harlow, Pearson: Longman, 2005, p. 230.

45 Kotz, H.; Flessner, A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contracts; Contract and Third Parties*. Oxford: Clarendon Press, Oxford, 1997, p. 224.

pasekmės, t. y. atstovaujamas yra saistomas atstovo atliktų veiksmų. O štai vidinių atstovavimo santykių kontekste tai turi esminės reikšmės. Numanomo atstovavimo atveju laikoma, kad atstovas veikia turėdamas realius įgaliojimus, ir dėl to nekyla jo atsakomybė atstovaujajam, tuo tarpu nustačius tariamą atstovavimą, atstovaujamas dažniausiai įgyja teisę pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo neįgaliotus veiksmus atlikusiam atstovui.

Pagrindinis šių atstovavimo rūšių atribojimo kriterijus yra tas, kad tariamo atstovavimo atveju atstovas sudaro sandorius ir atlieka kitus veiksmus neturėdamas įgaliojimų ar juos viršydamas. Jeigu ne su atstovaujamoju susijusios aplinkybės, leidžiančios trečiajam asmeniui protingai patikėti atstovo įgaliojimų buvimu, atstovavimo santykiai tarp atstovaujamojo ir trečiojo asmens neatsirastų. Numanomo atstovavimo atveju atstovo suteiktos teisės nėra kažkokia regimybė – nors jos konkrečiai ir nėra atstovaujamojo nurodytos, tačiau realiai išplaukia iš konkrečių faktinių aplinkybių. Vertinant atstovo teisių apimtį svarbu, kaip turimus įgaliojimus suprato tretysis asmuo ir kaip objektyviai jie gali būti vertinami atstovaujamojo ir atstovo vidinių santykių kontekste. Manytina, kad jeigu atstovas pažeidžia atstovaujamojo draudimus ar ribojimus, susijusius su konkrečių veiksmų atlikimu, tuomet numanomo atstovavimo taisyklėmis neturėtų būti remiamasi, o įrodžius tam tikras sąlygas, taikomas tariamo atstovavimo institutas. Jeigu atstovo padėtis yra tokia, kuriai esant paprastai laikoma, kad asmuo turi atitinkamas teises, tuomet konstatuotinas numanomas atstovavimas, nebent, kaip minėta, atstovaujamas būtų aiškiai pareiškęs, kad atstovui konkrečios teisės nesuteikiamos. Atstovaujamas visada turi teisę susiaurinti numanomus atstovo įgaliojimus, tačiau būtina apie tai informuoti trečiuosius asmenis. Priešingu atveju, nors atstovas ir veiks be reikiamų įgaliojimų, tačiau tretysis asmuo turės rimtą pagrindą manyti, kad atitinkamos teisės buvo suteiktos, kas suponuos tariamo atstovavimo taikymo galimybę⁴⁶.

Pažymėtina, kad numanomo ir tariamo atstovavimo atvejais skirtingai pasiskirsto šalių įrodinėjimo pareiga. Tariamas atstovavimas nėra preziumuojamas – jo taikymo sąlygas turi įrodyti sąžiningas tretysis asmuo. Kadangi tariamas atstovavimas siejamas su trečiojo asmens pagrįstu tikėjimu atstovo įgaliojimais, todėl būtent trečiajam asmeniui ir tenka pareiga nurodyti, kas konkrečiai suponavo tokį jo įsitikinimą. Tuo tarpu numanomo atstovavimo atveju galima kalbėti apie tam tikrą atstovo įgaliojimų buvimo prezumpciją. Atstovaujajam teigiant, kad atstovas, sudarydamas sandorį, neturėjo reikiamų įgaliojimų, trečiajam asmeniui pakanka įvardyti tam tikras atstovo veikimo faktines aplinkybes, kurios įprastiniu atveju reikš numanomas atstovo teises (pavyzdžiui, nurodyti, kad advokatas turi teisę sudaryti taikos sutartį, pardavėjas parduoti prekes ir t. t.)⁴⁷. Tai, kad konkrečiu atveju, atsižvelgiant į trečiojo asmens nurodytas aplinkybes, atstovas neturėjo atitinkamų įgaliojimų, jau turi įrodyti atstovaujamas. Jei atstovaujamas leistinomis įrodinėjimo priemonėmis paneigia numanomo atstovavimo buvimą (pavyzdžiui, įrodo, kad iš tikrųjų buvo uždraudęs atstovui atlikti tam tikrus veiksmus), tuomet tretysis asmuo gali remtis tariamo atstovavimo doktrina, įrodžius visas sąlygas, kurios konkrečioje jurisdikcijoje yra būtinos, siekiant taikyti šį institutą.

46 Munday, R., *supra* note 32, p. 63.

47 Beale, H., *et al.*, *supra* note 7, p. 1283.

2. Tاريو atstovavimo sąlygos

Atsižvelgiant į tai, kad įvairiose teisinėse sistemose tariamas atstovavimas yra suprantamas nevienodai, skiriasi ir šio instituto taikymo sąlygos.

Prancūzijoje tariamo atstovavimo taikymas iš pradžių buvo siejamas išimtinai su atstovaujamojo kalte deliktinės atsakomybės pagrindu, dėl ko teismai buvo priversti kiekvienu atveju dažnai dirbtinai kvalifikuoti tam tikrus atstovaujamojo veiksmus kaip kaltus, nors iš tikrųjų atstovaujamasis niekaip nebuvo susijęs su tuo, kad tretysis asmuo patikėjo, jog atstovas turi įgaliojimus veikti kito asmens vardu⁴⁸. Pavyzdžiui, atstovaujamasis būdavo laikomas kaltu net jeigu pasirinko netinkamą atstovą ar suteikė priemones, kurias atstovas panaudojo, siekdamas apgauti trečiąjį asmenį⁴⁹. Ši situacija iš esmės pasikeitė po to, kai 1964 metais Prancūzijos Kasacinis Teismas priėmė sprendimą *Banque Canadienne Nationale* byloje. Teismas pakeitė savo ankstesnę poziciją ir nurodė, kad atstovaujamasis gali būti laikomas atsakingu pagal tariamo atstovavimo taisyklę net ir jei jo elgesys nėra kaltas, tačiau įrodoma, kad trečiojo asmens įsitikinimas atstovo įgaliojimų apimtimi buvo teisėtas⁵⁰. Šiuo metu Prancūzijoje siekiant taikyti tariamo atstovavimo doktriną, reikia nustatyti tik vieną sąlygą – trečiojo asmens teisėtą įsitikinimą, kad atstovas veikė turėdamas reikiamus įgaliojimus. Tretysis asmuo privalo pagrįsti, kad aplinkybės nereikalavo papildomai patikrinti atstovo įgaliojimų apimtį ar jų buvimo apskritai⁵¹. Trečiojo asmens nepasidomėjimas atstovo veikimo pagrindu turi būti pateisinamas faktinėmis aplinkybėmis. Jas vertinant, atkreipiamas dėmesys į tai, kokią išsilavinimą tretysis asmuo turi, kokia yra jo profesinė patirtis, socialinis statusas, ar sandorio, kuris buvo sudaromas, kontekste tretysis asmuo gali būti laikomas profesionalu, ir pan.⁵². Nustatinėjant, ar trečiojo asmens įsitikinimas yra teisėtas, vertinama, ar sandoris turėjo būti sudarytas nedelsiant, koks yra pasitikėjimo lygis tarp šalių atitinkamuose verslo santykiuose, ar atstovas užsiima tam tikra profesine veikla (pavyzdžiui, yra advokatas, notaras, prekybos agentas ir kt.), taip pat sandorio suma (kuo ji didesnė, tuo aukštesni rūpestingumo standartai keliami kontrahentui)⁵³.

Vokietijoje tariamą atstovavimą (vok. *Ancheinsvollmacht*) grindžiant *culpa in contrahendo* principu, kykla daug neaiškumų, kokios konkrečiai sąlygos turi būti įrodytos, siekiant pripažinti atstovaujamojo atsakingu už atstovo veiksmus. Doktrinoje pažymima, kad ankstesnė tariamo atstovavimo sąlyga dėl priežastinio ryšio nustatymo tarp atstovaujamojo veiksmų ir trečiojo asmens patikėjimo atstovo įgaliojimais yra pakeista bendrųjų atstovaujamojo atsakomybės už atstovo veiksmus standartu⁵⁴. Teigiama, kad tariamo atstovavimo taikymo pagrindas – aplinkybės, pagrindžiančios, jog tarp atsto-

48 Smits, J. M., *supra* note 1, p. 40.

49 Sainter, S., *supra* note 13, p. 24–25.

50 Beale, H., *et al.*, *supra* note 7, p. 1286–1287.

51 Kotz, H.; Flessner, A., *supra* note 45, p. 235.

52 Sainter, S., *supra* note 13, p. 24–25.

53 *Ibid.*, p. 41–43.

54 Baide, A., *supra* note 15, p. 120.

vaujamojo ir trečiojo asmens susiklostė ikisutartiniai santykiai. Tais atvejais, kai atstovą ir atstovaujimąjį sieja tam tikri sutartiniai santykiai, atstovo elgesys gali būti priskiriamas atstovaujajam, tačiau lieka neatsakytas klausimas, kaip tai padaryti, jei šalys nėra viena su kita susijusios⁵⁵.

Bendrojoje teisėje paprastai yra išskiriamos trys tariamo atstovavimo taikymo sąlygos: įgaliojimų pavaizdavimas (angl. *representation*), reiškiantis, kad atstovaujamas turi paskelbti trečiajam asmeniui, jog atstovas turi teisę sudaryti atitinkamą sandorį, trečiojo asmens pasiklojimas (angl. *reliance*) šiuo įgaliojimų pavaizdavimu ir atstovo pozicijos pasikeitimas (angl. *alteration of position*), nulemtas šio pasitikėjimo⁵⁶.

Apžvelgus tariamo atstovavimo taikymo ypatumus atskirose valstybėse, matyti, kad, nepaisant skirtingo įrodinėtinų aplinkybių kiekio, iš esmės visur remiamasi panašiais kriterijais. Daugelyje teisinių sistemų svarbiausioji sąlyga, kurią būtina įrodyti, siekiant taikyti tariamo atstovavimo doktriną, yra atstovaujamojo žodžiai ar veiksmai, sukėlę įspūdį, kad atstovas turi įgaliojimus. Pažymėtina, kad tik labai retais atvejais atstovaujamas savo tiesioginiu elgesiu sukuria įgaliojimų buvimo regimybę – daug dažniau jis neatlieka jokių konkrečių veiksmų, tačiau protingumo principas reikalauja, kad tam tikros atstovaujamojo veiklos aplinkybės *ipso facto* būtų vertinamos kaip pagrindas atsirasti atstovaujamojo atsakomybei už tariamo atstovo veiksmus. Kitaip tariant, gali net ir nebūti nustatytų tam tikrų atstovaujamojo veiksmų, tačiau jeigu konkrečios aplinkybės patenka į atstovaujamojo rizikos sritį, jam tenka prisiimti ir su tuo susijusias neigiamas pasekmes. Pavyzdžiui, atstovaujamojo atsakomybę gali lemti vien tai, kad yra neskaidri bendrovės struktūra, neaiški atstovo pozicija organizacijoje ir pan.⁵⁷. Teigiamai vertintina tai, kad teismai, siekdami užtikrinti trečiojo asmens interesų apsaugą, vis daugiau situacijų priskiria atstovaujamojo elgesiui. Tai leidžia lanksčiai, atsižvelgiant į konkrečias faktines bylos aplinkybes, taikyti tariamo atstovavimo doktriną. Kita vertus, būtina nepamiršti, kad tariamas atstovavimas – išimtis iš atstovaujamojo valios autonomijos principo, todėl jo atsakomybė neturėtų būti suabsoliutinama ir dirbtinai taikoma kone kiekvienu atveju.

Atstovaujajam galimai nepalankių teisinių pasekmių padeda išvengti kita daugeliui jurisdikcijų būdinga tariamo atstovavimo sąlyga – aplinkybė, kad trečiojo asmens tikėjimas atstovo įgaliojimų faktu yra pagrįstas. Pagrįstumas paprastai yra siejamas su *bonus pater familias* elgesio standartu, t. y. ar analogiškomis aplinkybėmis vidutiniškai atidus ir rūpestingas asmuo patikėtų atstovo įgaliojimų faktu. Taip pat kai kuriose teisinėse sistemose (Prancūzijoje, Belgijoje) vertinamos ir su konkrečiu trečiuoju asmeniu susijusios aplinkybės: jo socialinė padėtis, išsilavinimas, darbo pareigų pobūdis ir pan.⁵⁸ Pažymėtina, kad trečiajam asmeniui nėra privaloma klausti atstovaujamojo apie atstovui suteiktus įgaliojimus, tačiau tam tikromis aplinkybėmis tai gali būti reikšminga, ypač tada, kai trečiajam asmeniui kyla abejonių ir, nesiėmus priemonių jas išsklaidyti,

55 Baide, A., *supra* note 15, p. 119–120.

56 Stone, R. *The Modern Law of Contract*. Routledge Publications, 2007, p. 214.

57 Busch, D. Unauthorised Agency in Dutch Law, *supra* note 8, p. 142.

58 Busch, D.; Macgregor, L. J. Comparative Law Evaluation, *supra* note 10, p. 400.

tariamasis atstovavimas gali būti netaikomas. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje jurisdikcijų siekiant paskirstyti riziką tarp atstovaujamojo ir trečiojo asmens vadovaujamosi mažiausių išlaidų principu (angl. *the least-cost avoider principle*), reiškiančiu, kad atsakomybė tenka tam subjektui, kuris mažiausiomis sąnaudomis gali išvengti žalos atsiradimo⁵⁹.

Trečiojo asmens sąžiningumas dažnai išplaukia iš anksčiau aptartos pagrįsto įsitikinimo sąlygos, tačiau kai kur, ypač civilinės teisės valstybėse, jis įvardijamas kaip savarankiška tariamo atstovavimo taikymo aplinkybė⁶⁰. Jeigu tretysis asmuo žinojo (subjektyvus sąžiningumas) arba galėjo žinoti (objektyvus sąžiningumas), kad atstovas yra netinkamai įgaliotas veikti kito asmens vardu, jo interesai nėra ginami, t. y. tretysis asmuo negalės pareikalauti atsakomybės nei iš atstovaujamojo, nei iš atstovo.

3. Teisiniai padariniai, atsirandantys nustačius tariamą atstovavimą

3.1. Trečiajam asmeniui reikšmingi teisiniai padariniai

Nustačius veikimą kito asmens vardu neturint tam teisės arba viršijant suteiktas teises, sąžiningas tretysis asmuo savo pažeistas teises gali ginti įvairiais būdais: kreiptis į asmenį, kurio vardu buvo veikama, prašant patvirtinti atitinkamus neįgalio atstovo atliktus veiksmus, reikalauti nuostolių atlyginimo iš *falsus procurator* arba remtis tariamu atstovavimu. Kreipimasis dėl sandorio ar kito teisinę reikšmę turinčio veiksmo, ko gero, yra operatyviausias gynybos būdas, tačiau jis išimtinai priklauso nuo atstovaujamojo valios. Jam atsisakius tai padaryti, o trečiajam asmeniui esant suinteresuotam teisių ir pareigų pagal atstovaujamojo vardu sudarytą sandorį sukūrimu, pakeitimu ar panaikinimu, vienintelė galimybė šioms teisinėms pasekmėms atsirasti – tariamo atstovavimo taikymas.

Įrodžius visas tariamo atstovavimo taikymo sąlygas, tretysis asmuo turi pasirinkimo teisę arba reikalauti atstovaujamojo įvykdyti prievolę natūra, arba atlyginti nuostolius. Pažymėtina, kad bendrosios teisės tradicijos valstybėse pagrindinis pažeistų teisių gynimo būdas yra nuostolių atlyginimas, o civilinės teisinės sistemos valstybėse prioritetas teikiamas prievolės įvykdymui natūra (angl. *specific performance*)⁶¹. Atsižvelgiant į tai, kad atstovaujamojo ir trečiojo asmens tarpusavio teisės bei pareigos kyla iš sutarties, trečiajam asmeniui yra atlyginami pozityvūs nuostoliai. Kadangi sutarčių teisė saugo lūkesčių interesą (angl. *expectation interest*), trečiojo asmens nuostolių atlyginimo dydis turėtų būti siejamas su ta nauda, kurią pavyktų gauti, jeigu atstovaujamas būtų

59 Rasmusen, E. Agency Law and Contract Formation [interaktyvus]. *Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series*. 2001, 323: 18–19 [žiūrėta 2011-08-01]. <http://lsr.nellco.org/harvard_olin/323>.

60 Busch, D.; Macgregor, L. J. Comparative Law Evaluation, *supra* note 10, p. 402.

61 *Ibid*, p. 392–393.

tinkamai įvykdęs sutartį. Išimtis iš šios taisyklės yra Vokietija, kur, kaip minėta, tariamo atstovavimo (vok. *Ancheinsvollmacht*) atveju yra atlyginami negatyvūs nuostoliai. Atstovaujamasis ikisutartiniuose santykiuose turi pareigą užtikrinti, kad jo atstovai veiktų tik pagal suteiktus įgaliojimus. Neįvykdžius šios pareigos, yra ginamas trečiojo asmens pasitikėjimo ar tikrumo interesas (angl. *reliance interest*), t. y. siekiama jį grąžinti į tokią padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu nebūtų buvę pareigų ikisutartiniuose santykiuose pažeidimo⁶².

Svarbu pažymėti, kad kai kuriose jurisdikcijose (pavyzdžiui, Prancūzijoje) tretysis asmuo turi galimybę tiek pareikšti reikalavimą atstovaujajam, remdamasis tariamo atstovavimo doktrina, tiek reikalauti *falsus procurator* atsakomybės⁶³. Teigiama, kad tai yra alternatyvūs trečiojo asmens pažeistų teisių gynimo būdai: pareikalavus vieno iš jų taikymo, kitu remtis nebegalima. Manytina, kad atstovaujamojo nemokumo ar kitų ypatingų aplinkybių atveju trečiajam asmeniui turėtų būti leidžiama kreiptis su reikalavimu dėl nuostolių atlyginimo į neįgaliotą atstovą net ir po to, kai buvo nustatytas tariamas atstovavimas.

3.2. Atstovaujajam kylančios teisinės pasekmės

Nustačius tariamą atstovavimą, atstovaujamasis negali remtis prieš trečiąjį asmenį aplinkybe, kad atstovas, sudarydamas sandorį ar atlikdamas kitus veiksmus, neturėjo tam reikalingų įgaliojimų.

Daugelyje jurisdikcijų svarstoma, ar tariamo atstovavimo taikymą gali inicijuoti tik tretysis asmuo, ar ir atstovaujamasis, taip pat ar nustačius, kad atstovas veikė tariamo atstovavimo sąlygomis, atstovaujamasis turi teisę trečiojo asmens atžvilgiu pareikšti atitinkamus reikalavimus. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse, kur tariamo atstovavimo institutu išimtinai siekiama apginti trečiojo asmens interesus, atstovaujamasis negali remtis šiuo institutu, be to, trečiajam asmeniui sėkmingai įrodžius tariamo atstovavimo taikymo sąlygas, atstovaujamasis įgis tik pareigas, bet neturės jokių teisių trečiojo asmens atžvilgiu⁶⁴. Tačiau atstovaujamasis savo teises gali įgyvendinti patvirtindamas neįgalio atstovo atliktus veiksmus⁶⁵. Belgijoje ir Olandijoje tretysis asmuo turi teisę, bet ne pareigą ginti savo pažeistus interesus remdamasis tariamu atstovavimu, tačiau jeigu jis yra pritaikomas, laikoma, kad sutartis tarp atstovaujamojo ir trečiojo asmens yra galiojanti, dėl ko abi šalys įgyja viena kitos atžvilgiu tiek teises, tiek ir pareigas⁶⁶. Palankiausias tariamo atstovavimo taikymo galimybės yra numatytos PECL – pagal juos tiek tretysis asmuo, tiek atstovaujamasis gali remtis tariamu atstovavimu⁶⁷.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip teisiškai turi būti vertinamas sandoris, kurį atstovas sudarė neturėdamas ar viršydamas įgaliojimus. Vokietijoje toks sando-

62 Baide, A., *supra* note 15, p. 118–120.

63 Sainter, S., *supra* note 13, p. 53.

64 Busch, D.; Macgregor, L. J. Comparative Law Evaluation, *supra* note 10, p. 392–393.

65 Bonell, M. J. Agency, *supra* note 11, p. 523.

66 Busch, D.; Macgregor, L. J. Comparative Law Evaluation, *supra* note 10, p. 393–394.

67 Busch, D. Unauthorised Agency in the Principles of European Contract Law, *supra* note 31, p. 350.

ris vadinamas „plaukiojančiu“ (angl. *floating*), t. y. jis laikomas nei negaliojančiu, nei vykdytinu⁶⁸. Pritartina pozicijai, kad tariamo atstovavimo atveju sandoris, kurį sudarė neįgaliotas asmuo, turėtų būti laikomas galiojančiu, tačiau nesukeliančiu teisinių pasekmių tol, kol atstovaujamasis tokio sandorio nepatvirtina ar nėra sėkmingai pritaikoma tariamo atstovavimo doktrina.

3.3. Teisinės pasekmės, kurios atsiranda tariamam atstovui

Tariamo atstovavimo atveju atstovo atsakomybė trečiajam asmeniui nekyla, tačiau nepavykus įrodyti tariamo atstovavimo taikymo sąlygų, sąžiningas tretysis asmuo savo teises gali ginti pareikšdamas ieškinį atstovui dėl nuostolių atlyginimo.

Priešingai nei kad santykiuose tarp atstovo ir trečiojo asmens, tariamo atstovavimo faktas turi didelės reikšmės vidiniuose atstovo ir atstovaujamojo teisiniuose santykiuose. Jo nustatymas reiškia, kad atstovas, sudarydamas atstovaujamojo vardu sandorį, neturėjo įgaliojimų ar juos viršijo, o tai leidžia atstovaujamojam pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo. Tuo atveju, kai atstovas viršija turimus įgaliojimus, jo atžvilgiu taikytina sutartinė atsakomybė, o kai atstovo ir atstovaujamojo nesieja sutartiniai santykiai, *falsus procurator* greičiausiai atsakys pagal deliktinės atsakomybės taisykles. Manytina, kad tariamo atstovavimo taikymas galėtų reikšti atstovo veiksmų neteisėtumą. Tais atvejais, kai atstovas viršija turimus įgaliojimus, jis pažeidžia vidiniuose atstovavimo santykiuose nustatytas pareigas, o visiškai neįgalio to asmens veikimo atveju pažeidžiama bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai, t. y. nepaisoma, kad kito asmens vardu galima veikti tik turint tam reikiamus įgaliojimus. Dėl to atstovaujamojam pareiškus atstovui reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo, neturėtų būti įrodinėjamas jo veiksmų neteisėtumas.

Atstovo atsakomybė atstovaujamojam neturėtų būti griežta, t. y. taikoma be kaltės. Atstovas gali paneigti savo kaltę, įrodydamas, jog atitinkamomis aplinkybėmis nežinojo ir negalėjo žinoti, kad neturi reikiamų įgaliojimų (pavyzdžiui, jie buvo atšaukti, tačiau atstovo nepasiekė atstovaujamojo pranešimas). Pažymėtina, kad kai kuriose teisinėse sistemose yra numatyta, kad atstovas gali nukrypti nuo atstovaujamojo nurodymų, kiek tai yra būtina, atsižvelgiant į atstovaujamojo interesus⁶⁹. Tokiais atvejais atstovo atsakomybės atstovaujamojam taip pat nekyla, o jeigu atstovo atlikti veiksmai yra susiję ir su trečiaisiais asmenimis, jų interesai, įrodžius atitinkamas sąlygas, gali būti apsaugoti remiantis tariamo atstovavimo taisyklėmis⁷⁰.

68 Baide, A., *supra* note 15, p. 120–121.

69 Pavyzdžiui, DCFR IV.D.-3:201 (1) įvardijami tokie atvejai. Žr. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Full Edition. Volume III. Von Bar, C.; Clive, E. (eds.). München: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 2129.

70 Antonioli, L.; Fiorentini, F. *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. München: Sellier European Law Publishers, 2010, p. 172–173.

4. Tariamasis atstovavimas Lietuvos teisinėje sistemoje

4. Pozityvioji teisė

Lietuva, ko gero, viena iš nedaugelio valstybių, kuriose tariamo atstovavimo doktrina susiformavo ne per teismų praktiką ir teisės doktriną⁷¹, o pirmiausia buvo išreikšta pozityviojoje teisėje. Tai padaryta priėmus Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą⁷² (toliau – CK), kuris, be kitų atstovavimo santykių reglamentavimo naujovių, įtvirtino ir nuostatas, susijusias su sąžiningo trečiojo asmens interesų užtikrinimu tais atvejais, kai jis sudaro sandorį su įgaliojimų neturinčiu ar juos viršijančiu atstovu. Tai, kad, esant tam tikroms sąlygoms, asmuo gali būti saistomas jo valią neišreiškiančio ar iškreipiančio sandorio, kurį jo vardu sudarė kitas asmuo, CK reglamentuoja dvejose normose: CK 2.133 straipsnio 2 dalyje, kurios antras sakinytis nusako, kad „jeigu asmuo savo elgesiu davė rimtą pagrindą tretiesiems asmenims manyti, kad jis paskyrė kitą asmenį savo atstovu, tai tokio asmens atstovaujamojo vardu sudaryti sandoriai yra privalomi atstovaujajam“ ir CK 2.133 straipsnio 9 dalyje, numatančioje, kad „jeigu atstovas veikė viršydamas savo teises, tačiau tokiu būdu, jog trečiasis asmuo turėjo rimtą pagrindą manyti, kad sudaro sandorį su tokią teisę turinčiu atstovu, sandoris privalomas atstovaujajam, išskyrus atvejus, kai kita sandorio šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad atstovas viršija savo teises“. Manytina, kad būtent šios CK nuostatos ir išreiškia tariamo atstovavimo sampratą Lietuvos civilinėje teisėje⁷³.

Tiesa, doktrinoje ir ja besiremiančioje teismų praktikoje tariamo atstovavimo sąvoka aiškinama šiek tiek kitaip. 2002 m. CK Antrosios knygos komentare ir po jo išleistuose civilinės teisės vadovėliuose nurodoma, kad tariamą atstovavimą reglamentuoja CK 2.133 straipsnio 9 dalis⁷⁴. Nekvestionuotina, kad ši norma skirta tariamam atstovavimui, tačiau, siekiant iš esmės atskleisti tariamo atstovavimo sampratą, būtina remtis ir CK 2.133 straipsnio 2 dalimi. Problema kyla ta, kad ši teisės norma apima tiek tariamą, tiek numanomą atstovavimą, dėl ko šios dvi atstovavimo rūšys yra maišomos, netinkamai suvokiant kiekvieną iš jų kvalifikuojančius požymius ir neidentifikuojant jas įtvirtinančių konkrečių teisės normų. Numanomą atstovavimą įtvirtina CK 2.133 straipsnio 2 dalis, pažyminti, kad „atstovo teisės taip pat gali būti suprantamos iš aplinkybių, kuriomis atstovas veikia (pardavėjas mažmeninėje prekyboje, kasininkas ir pan.)“. Tačiau

71 Kaip išimtis nurodytina 1996 metais atlikta lyginamoji sutarčių teisės studija. Joje trumpai aptariama tariamą atstovo įgaliojimų doktrina Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitose valstybėse, tačiau nėra vertinama, koks galėtų būti šios doktrinos taikymo aktualumas Lietuvos atveju. Žr.: Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 215–216, 232.

72 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

73 Kaip įstatymu įtvirtintus tariamo atstovavimo pavyzdžius reiktų nurodyti ir CK 2.147 straipsnyje įvardytas aplinkybes, susijusias su atstovo įgaliojimo pasibaigimu. Šio straipsnio 2 dalis nustato, kad atstovavimo pasibaigimas negali būti panaudotas prieš sąžiningus trečiuosius asmenis, išskyrus atvejus, kai apie atstovavimo pasibaigimo faktą šie asmenys žinojo ar turėjo sužinoti, bet nesužinojo dėl savo pačių neatidumo.

74 Bakanas, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 266; Aviža, S., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 385; Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 405.

doktrinoje apibūdinant numanomą atstovavimą įvardijama ne tik ši nuostata, bet ir kitas minėtas CK 2.133 straipsnio 2 dalies sakinyss⁷⁵. Ši teisės normos dalis, kaip minėta, yra skirta apibūdinti jau ne numanomą, o tariamą atstovavimą. Juridinės technikos požiūriu kritikuotina, kad CK 2.133 straipsnio 2 dalies pirmas sakinyss apibrėžia numanomą, o antrasis – tariamą atstovavimą. Dėl šios priežasties ir Lietuvos mokslininkų darbuose numanomas atstovavimas iš dalies sutapatinamas su tariamu atstovavimu, o tariamasis atstovavimas suprantamas neišsamiai, vien tik CK 2.133 straipsnio 9 dalies kontekste.

Tai, kad, aiškinant tariamą atstovavimą, būtina kompleksiskai remtis tiek CK 2.133 straipsnio 2 dalimi, tiek to paties straipsnio 9 dalimi, svarbu dėl keleto priežasčių. Analizuojant šių teisės normų turinį, matyti, kad CK 2.133 straipsnio 9 dalis skirta reglamentuoti atvejams, kai atstovas veikia viršydamas savo teises, o 2.133 straipsnio 2 dalis apima situacijas, kai tokių teisių apskritai nėra. Kaip minėta, iš esmės visose teisinėse sistemose tariamasis atstovavimas taikomas, tiek kai veikiama neturint įgaliojimų, tiek juos viršijant, todėl suprantant tariamą atstovavimą tik per CK 2.133 straipsnio 9 dalį, teoriškai nebūtų galima remtis šiuo institutu tuo atveju, kai asmuo sudaro sandorius, neturėdamas tam jokių įgaliojimų.

Taip pat svarbu pažymėti, kad minėtos teisės normos įtvirtina skirtingas tariamo atstovavimo taikymo sąlygas. CK 2.133 straipsnio 2 dalis suponuoja, kad sandoris gali saistyti atstovaujамąjį, jeigu jis savo elgesiu davė rimtą pagrindą tretiesiems asmenims manyti, kad jis paskyrė kitą asmenį savo atstovu. Kitaip tariant, šioje normoje yra įtvirtinta daugelyje jurisdikcijų kaip privaloma nurodoma sąlyga, kad atstovaujamojo veiksmai turi lemti trečiojo asmens įsitikinimą atstovo turimais įgaliojimais. Tuo tarpu CK 2.133 straipsnio 9 dalies taikymas jau nebėra siejamas su šia aplinkybe. Priešingai – šioje normoje nurodoma, kad tretysis asmuo turi rimtą pagrindą manyti, jog sudaro sandorį su tokią teisę turinčiu atstovu, jei tai yra susiję su atstovo veiksmais. Jeigu įspūdi, kad įgaliojimai nėra viršijami, sukuria būtent atstovas, o ne atstovaujамasis, tokiu atveju reiktų kalbėti ne apie tariamą, bet apie netikrą atstovavimą ir taikyti *falsus procurator* atsakomybės taisykles. CK 2.133 straipsnio 9 dalis, priešingai negu to paties straipsnio 2 dalis, įtvirtina kitą reikšmingą tariamo atstovavimo taikymo sąlygą – trečiojo asmens sąžiningumą („*kita sandorio šalis žinojo ar turėjo žinoti, kad atstovas viršija savo teises*“). Neabejotina, kad ši sąlyga turėtų būti taikoma ir tais atvejais, kai atliekami veiksmai neturint įgaliojimų. Abi CK normos, reguliuojančios tariamą atstovavimą, gana panašiai apibūdina sąlygą dėl trečiojo asmens pagrįsto tikėjimo įgaliojimo faktu: „jeigu asmuo savo elgesiu davė rimtą pagrindą tretiesiems asmenims manyti, kad jis paskyrė kitą asmenį savo atstovu (*paryšk. aut.*)“ (CK 2.132 straipsnio 2 dalis) ir „*trečiasis asmuo turėjo rimtą pagrindą manyti, kad sudaro sandorį su tokią teisę turinčiu atstovu (paryšk. aut.)*“ (CK 2.132 straipsnio 9 dalis). Siekiant užtikrinti trečiojo asmens ir atstovaujamojo teisių ir teisėtų interesų pusiausvyrą taikant tariamą atstovavimą, būtina atsižvelgti tiek į CK 2.132 straipsnio 2 dalyje, tiek ir į to paties straipsnio 9 dalyje nurodytas aplinkybes.

75 Doktrinoje nurodomas ir netinkamas šios atstovavimo rūšies atitikmuo anglų kalba – *apparent authority*, kas, kaip minėta, žymi tariamą atstovavimą. Žr.: Aviža, S., *et al.*, *supra* note 74, p. 384.

4.2. Teismų praktika

Konkrečios bylos atveju tariamo atstovavimo sąvoka Lietuvos teismų praktikoje iki šiol buvo vartota tik vieną kartą ir tai bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme⁷⁶. Kauno apygardos teismo nagrinėtoje byloje⁷⁷ ginčas kilo dėl to, kad atsakovė neatliko laiku mokėjimų pagal avansinių pinigų grąžinimo grafiką. Atsakovės teigimu, dalį skolos ji grąžino ieškovės direktoriaus pavaduotojui, ką patvirtina jo pasirašytas skolos grąžinimo raštelis. Ieškovė nurodė, kad šie pinigai nebuvo įnešti į bendrovės kasą, todėl laikytina, kad atsakovė savo prievolės neįvykdė. Teismas pasirinko tariamo atstovavimo doktriną ir pažymėjo, kad atsakovė pagrįstai galėjo manyti, kad direktoriaus pavaduotojas gali turėti teisę atlikti ir grynųjų pinigų priėmimą, kaip skolos dalies padengimą, nes įmonėje buvo įprasta, kad direktoriaus pavaduotojas, vykdydamas savo funkcijas, važiuodavo į įmonės padalinius, atlikdavo grynųjų pinigų priėmimo-perdavimo operacijas. Atsižvelgdamas į tai, teismas sumažino skolos sumą atsakovės sumokėta pinigų suma. Nors šioje byloje teismas pagrįstai pripažino, kad direktoriaus pavaduotojo veiksmai įmonės vardu sukelia jai teises pasekmes, tačiau, atsižvelgiant į faktines aplinkybes, labiau tikėtina, kad direktoriaus pavaduotojas veikė ne tariamo atstovavimo sąlygomis, o turėdamas numanomus įgaliojimus. Juolab svarbu pažymėti, kad ieškovė neginčijo to, ar direktoriaus pavaduotojas turėjo įgaliojimus priimti pinigus iš trečiųjų asmenų, o tik rėmėsi aplinkybe, kad atsakovės sumokėti pinigai nebuvo įnešti į bendrovės kasą, kas suponuoja ginčą ne dėl direktoriaus pavaduotojo realių įgaliojimų buvimo, o jo, kaip įmonės atstovo, pareigų tinkamo vykdymo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), apibendrinamas teismų praktiką, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas, taip pat yra pavartojęs tariamo atstovavimo sąvoką. LAT pažymėjo, kad *„jeigu atstovas minėtus veiksmus, kuriais pripažino skolą, atliko neturėdamas tam teisės arba viršydamas jam suteiktas teises, ieškinio senaties termino eiga vis dėlto laikoma nutraukta <...> tariamojo atstovavimo atveju (CK 2.133 straipsnio 9 dalis)“*⁷⁸. Pritartina tokiam išaiškinimui, kadangi teisinių pasekmių, reikšmingų išoriniams atstovavimo santykiams, prasme tariamas atstovavimas niekuo nesiskiria nuo kitų atstovavimo rūšių, t. y., jį nustačius, atstovaujamas yra saistomas tariamo atstovo atliktų veiksmų, taip pat ir tų, kuriais pripažįstama skola.

Abiem šiais atvejais tariamas atstovavimas buvo siejamas su CK 2.133 straipsnio 9 dalimi. Tuo tarpu CK 2.133 straipsnio 2 dalis, kuri taip pat skirta apibūdinti tariamą atstovavimą, teismų praktikoje aiškinama, kaip išimtinai įtvirtinanti numanomą atsto-

76 Procesinių sprendimų ieškota Lietuvos teismų informacinėje sistemoje (LITEKO) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-01]. <liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska>.

77 Kauno apygardos teismo 2008 m. balandžio 14 d. sprendimas civilinėje byloje BUAB „Ekstra langai“ v. D. Š. (bylos Nr. 2-515-527/2008).

78 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 39 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas, apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika*. 2003, Nr. 18.

vavimą. Tiek Lietuvos apeliacinis teismas⁷⁹, tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁸⁰ ne kartą pažymėjo, kad „pagal CK 2.133 straipsnio 2 dalies nuostatas numanomo atstovavimo atveju, jeigu asmuo savo elgesiu davė pagrindo trečiajam asmeniui protingai manyti ir sąžiningai tikėti, kad jis paskyrė kitą asmenį savo atstovu, tai tokio asmens atstovaujamojo vardu sudaryti sandoriai yra privalomi atstovaujajam, tai yra sukuriama šiam civilinės teisės ir pareigas“. Toks tariamo ir numanomo atstovavimo sampratų suliejimas rodo, jog teismai kol kas neidentifikuoja tariamųjų įgaliojimų ir numanomųjų įgaliojimų kaip dviejų savarankiškų atstovavimo atsiradimo pagrindų, dėl ko ne visada tinkamai kvalifikuojamos faktinės bylų aplinkybės.

Paminėtinos kelios civilinės bylos, kuriose, autorių nuomone, teismai sprendė su tariamu atstovavimu susijusius klausimus, to tiesiogiai neįvardydami. 2007 m. balandžio 7 d. LAT priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2007⁸¹, kurioje pažymėjo, kad „atstovui įgaliojimai gali būti suteikti ne tik išduodant jam rašytinį įgaliojimą (CK 2.137 straipsnis), bet taip pat jie gali būti numanomi iš aplinkybių, kuriomis asmuo veikia (CK 2.133 straipsnio 2 dalis)“. LAT nustatė, kad sutartį, pagal kurią ieškovas teikė atsakovei konsultacijas įmonės veiklos klausimais, pasirašė atsakovo administratorė V. A., kur tik vėliau buvo paskirta įmonės direktore. Nepaisant to, teismas nustatė, kad ši sutartis sukelia teises pasekmes, kadangi V. A. faktiškai tvarkė visą įmonės veiklą, sudarinėjo įmonės sandorius, naudodama ne tik įmonės antspaudą, bet ir įmonės savininko parašo spaudą. Remiantis LAT išaiškinimu, V. A. turėjo numanomus įgaliojimus atsakovo vardu sudaryti sutartis su trečiaisiais asmenimis. Nekvestionuotinas šio sprendimo rezultatas, tačiau atsižvelgiant į tai, kad V. A. ginčo sutarties metu nebuvo bendrovės direktorė, t. y. neturėjo įgaliojimų įmonės vardu sudarinėti sandorius, darytina prielaida, kad V. A. veikė kaip tariama atstovė. Iš bylos faktinių aplinkybių matyti, kad ieškovas turėjo pagrindo manyti, kad sudaro sutartį su reikiama įgaliojimus turinčia įmonės atstove, o tokį tikėjimą sukėlė atstovaujamojo elgesio aplinkybės (buvo perduoti įmonės antspaudas, savininko parašo spaudas, leista tvarkyti visą įmonės veiklą ir t. t.).

Tariamasis atstovavimas taisyklės galėjo būti taikomas ir kitoje LAT nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2010⁸². Šioje byloje ginčas kilo dėl teisių atstovauti kitam akcininkui visuotiniame akcininkų susirinkime suteikimo. Vienas iš atsakovo akcininkų G. V. išdavė notariškai patvirtintą italų kalba surašytą įgaliojimą. Visuotinio akcininkų susirinkimo metu akcininko G. V. atstovui nebuvo leista balsuoti, nes susirinkimui buvo pateiktas ne originalus įgaliojimas, o nepatvirtinta išversta įgaliojimo kopija. LAT pažymėjo, kad „toks įgaliojimo nepateikimas gali reikšti tik tai, kad nėra aiškiai išreikšto atstovavimo ir tai neužkerta kelio atsižvelgiant į faktines aplinkybes konstatuoti kitą

79 Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje G. G. v. UAB „Dimoreta“ (bylos Nr. 2A-471/2008).

80 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Kreivė“ v. UAB „Orgreitos transportas“ (bylos Nr. 3K-3-173/2011).

81 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje T. Ž. v. J. V. V. individuali įmonė (bylos Nr. 3K-3-147/2007).

82 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje G. P. v. UAB „Lavestina“ (bylos Nr. 3K-3-393/2010).

*atstovavimo rūšį – numanomą atstovavimą*⁸³. Abejotina, ar šiuo atveju, kai akcininkas (atstovaujamas) aiškiai išreiškė valią, kad kitas asmuo jam atstovautų visuotiniame akcininkų susirinkime, galima kalbėti esant numanomą atstovavimą. Atstovo įgaliojimų apimtis yra konkrečiai apibrėžta ir nėra poreikio suteiktas teises aiškinti plečiamai. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tam tikrais atvejais įstatymas gali numatyti reikalavimus sandorio formai. Jų nesilaikant, sandoris nesukels norimų teisinių pasekmių, nepaisant to, kad asmuo išreiškė savo valią. Analizuojant užsienio valstybių teisminę praktiką, matyti, kad tais atvejais, kai atstovaujamas suteikia įgaliojimus atstovui, neišpildžius būtinųjų formalumų, taikomas tariamas atstovavimas⁸³. Tiesa, aptarta LAT byla yra nestandartinė ta prasme, kad šiuo atveju formos reikalavimų nebuvimu rėmėsi tretysis asmuo, nors paprastai būtent atstovaujamas yra linkęs tuo piktnaudžiauti.

Išvados

1. Tariamo atstovavimo sampratą, jo požymius suformavo Vakarų Europos valstybių teismai ir teisės doktrina. Tariamas atstovavimas atskirose valstybėse apibūdinamas skirtingai, nes šios atstovavimo rūšies atskleidimas grindžiamas skirtingomis doktrinomis ir tų valstybių teismų praktikos ypatumais. Pavyzdžiui, Anglijoje ir kitose bendrosios teisės valstybėse tariamas atstovavimas yra aiškinamas remiantis *estoppel* taisykle, Prancūzijoje ir Belgijoje – klaidingo įsivaizdavimo teorija, Olandijoje ir PECL – pagrįstų įsitikinimų apsaugos principu, Vokietijoje – *culpa in contrahendo* doktrina, UNIDROIT principuose – sąžiningumo ir nenuoseklaus elgesio draudimo nuostatomis.

2. Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių, kurioje tariamo atstovavimo idėja yra perkelta į pozityviąją teisę. Nepaisant struktūrinių CK netikslumų ir klaidingo doktrininio tariamo atstovavimo aiškinimo, Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino iš esmės pažangias sąžiningo trečiojo asmens pažeistų teisių gynimo taisykles. Su tariamu atstovavimu susiję CK trūkumai gali būti pašalinami teismų praktikos būdu, nekeičiant galiojančių teisės normų.

3. Atlikus lyginamąjį tyrimą, galima teigti, kad tariamas atstovavimas – tai atvejai, kai atstovaujamas neįgaliojo ar suteikė ribotas teises atstovui veikti jo vardu, tačiau dėl atstovaujamojo elgesio ar kitų su juo susijusių aplinkybių tretysis asmuo pagrįstai ir sąžiningai tiki, kad atstovas turi reikiamus įgaliojimus. Tariamas atstovavimas yra tik atstovavimo iliuzija, kuri per teisinį reguliavimą tampa realybe.

4. Numanomi įgaliojimai laikytini realių įgaliojimų dalimi ir atstovo atlikti veiksmai, priešingai nei tariamo atstovavimo atveju, nereiškia, kad buvo viršyti įgaliojimai. Tariamas atstovavimas skiriasi nuo numanomo atstovavimo įrodinėjimo naštos paskirstymo ypatumais ir kylančiomis prezumpcijomis. Tariamas atstovavimas nėra preziumuojamas ir jo taikymo sąlygas turi įrodyti tuo suinteresuotas tretysis asmuo. Siekiant remtis numanomu atstovavimu, trečiajam asmeniui pakanka įvardyti tam tikras atstovo

83 Beale, H., *et al.*, *supra* note 7, p. 1284–1287.

veikimo faktines aplinkybes, kurios įprastiniais atvejais suponuoja numanomas atstovo teises. Tai, kad konkrečiu atveju trečiojo asmens nurodytos aplinkybės yra teisiškai nereikšmingos ir atstovas neturėjo reikiamų įgaliojimų, jau turi įrodyti atstovaujамasis.

5. Atstovaujamojo atsakomybė už tariamo atstovo veiksmus galima tik nustačius trijų sąlygų visetą: atstovaujamojo elgesio ar kitų su juo susijusių aplinkybių nulemtą įgaliojimų fakto išpūdį, trečiojo asmens pagrįstą įsitikinimą atstovo turimais įgaliojimais ir trečiojo asmens sąžiningumą. Taikant tariamo atstovavimo institutą, būtina išlaikyti šalių interesų pusiausvyrą – trečiojo asmens teisėti lūkesčiai turi būti derinami su atstovaujamojo valios autonomijos principu.

6. Nustačius tariamą atstovavimą, kyla iš esmės tokios pačios teisinės pasekmės, kaip kad atstovui turint realius (aiškiai išreikštus ar numanomus) įgaliojimus. Atstovaujамasis yra saistomas neįgaliotų atstovo veiksmų, tačiau atlyginęs trečiojo asmens patirtus nuostolius (dažniausiai pozityvius), paprastai įgyja teisę tariamo atstovo atžvilgiu pareikšti regresinį reikalavimą.

7. Lietuvos teismų praktika nagrinėjant ginčus, kylančius iš atstovavimo santykių, rezultatų prasme vertintina teigiamai, tačiau aiškiai matyti, kad stokojama visapusiškesnio supratimo apie atskirų atstovavimo santykių sampratą, taikymo sąlygas ir kylančias teises pasekmes. Tikėtina, kad susidūrus su sudėtingomis situacijomis, įstatymo netikslumai ir doktrininės spragos gali lemti nevienalytės teismų praktikos formavimąsi.

Literatūra

- Antoniolli, L.; Fiorentini, F. *A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference*. Munchen: Sellier European Law Publishers, 2010.
- Aviža, S., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.
- Bakanas, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
- Beale, H., et al. *Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010.
- Beatson, J. *Anson's Law of Contract*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Bonell, M. J. Agency. In: *Towards a European Civil Code*. Fourth Revised and Expanded Edition. Hartkamp, A., et al. (eds.). Nijmegen: Kluwer Law International, 2011.
- Busch, D. *Indirect Representation in European Contract Law*. The Hague: Kluwer Law International, 2005.
- Busch, D.; Macgregor, L. J. Unauthorized Agency. *European Review of Private Law*. 2009, 17(6).
- Convention on Agency in the International Sale of Goods (concluded on 17 February 1983, not entered into legal force) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-07-01]. <<http://www.unidroit.org/english/conventions/1983agency/1983agency-e.htm>>.
- European Contract Law: Scots and South African Perspectives*. MacQueen, H. L.; Zimmermann, R. (eds.). Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Elliott, C.; Quinn, F. *Contract Law*. Harlow, Pearson: Longman, 2005.

- Kauno apygardos teismo 2008 m. balandžio 14 d. sprendimas civilinėje byloje *BUAB „Ekstra langai“ v. D. Š.* (bylos Nr. 2-515-527/2008).
- Kotz, H.; Flessner, A., *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contracts; Contract and Third Parties.* Oxford: Clarendon Press, Oxford, 1997.
- Langenbucher, K. The Draft Common Frame of Reference - Agency Authority and Its Scope — A Glance at Corporation Law. In *European Review of Contract Law.* 2008, 4(3).
- Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. G. v. UAB „Dimoreta“* (bylos Nr. 2A-471/2008).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 39 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas, apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika.* 2003, Nr. 18.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *T. Ž. v. J. V. V. individuali įmonė* (bylos Nr. 3K-3-147/2007).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje *G. P. v. UAB „Lavestina“* (bylos Nr. 3K-3-393/2010).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Kreivė“ v. UAB „Orgreitos transportas“* (bylos Nr. 3K-3-173/2011).
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valsitybės žinios.* 2000, Nr. 74-2262.
- Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija.* Vilnius: Justitia, 1996.
- Munday, R. *Agency Law and Principles.* Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR).* Full Edition. Von Bar, C.; Clive, E. (eds.). München: Sellier European Law Publishers, 2009.
- Principles of European Contract Law. Parts I and II (Combined and Revised).* Lando, O.; Beale, H. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000.
- Rasmusen, E. Agency Law and Contract Formation [interaktyvus]. *Harvard Law School John M. Olin Center for Law, Economics and Business Discussion Paper Series.* 2001, 323 [žiūrėta 2011-08-01]. <http://lsr.nellco.org/harvard_olin/323>.
- Reynolds, F. Apparent Authority. *European Review of Private Law.* 2009, 17(6).
- Smits, J. M. *Elgar Encyclopedia of Comparative Law.* Cheltenham: The Berkeley Economic Press, 2007.
- Stone, R. *The Modern Law of Contract.* Routledge Publications, 2007.
- The Civil Code of the Netherlands.* Warendorf, H., et al. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.
- The Unauthorised Agent: Perspectives from European and Comparative Law.* Busch, D.; Macgregor, L. J. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Towards a European Civil Code.* Fourth Revised and Expanded Edition. Hartkamp, A., et al. (eds.). Nijmegen: Kluwer Law International, 2011.
- UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-01]. <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>>.
- Verhagen, H. E. The Liability of the Falsus Procurator. *European Review of Private Law.* 2009, 17(6).
- Watts, P.; Reynolds, F. M. B. *Bowstead and Reynolds on Agency.* London: Sweet & Maxwell Ltd, 2010.
- Zimmermann, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Oxford: Oxford University Press, 1996.

APPARENT AUTHORITY IN POSITIVE LAW AND COURT PRACTICE

Vytautas Pakalniškis, Vaidas Jurkevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *According to the general rule explaining apparent authority, if the behaviour of a principal gives reasonable grounds for the third party to think that the principal has appointed the other person to be his agent, contracts concluded by the third party in the principal's name shall be binding on the principal, notwithstanding the fact that the agent was not authorised by the principal to conclude particular contracts. In the absence of evidence of apparent authority the agent shall have to redress the damage incurred on a third party in cases where the third party was not aware, and was under no obligation to be aware, of circumstances that the person acted in other person's name without their express authorisation or in excess of their authority.*

The principal shall be liable for actions of the apparent agent if the following three requirements are proven: words or conduct of the principal caused the impression of authority; third party could reasonably presume the existence of sufficient authority; third party acted in good faith. The third party's legitimate expectations must be aligned with the principal's will in order to apply the doctrine of apparent authority efficiently.

It is important to distinguish apparent authority from other types of authority, in particular, implied authority. Implied authority arises from circumstances in which the agent operates and is considered as a part of real authority. Contrary to apparent authority, legal actions carried out by the agent on the basis of implied authority are considered within the mandate. As stated in the Lithuanian legal doctrine and court practice, the second paragraph of Article 2.133 of the Lithuanian Civil Code stands for implied agency and paragraph 9 of the same Article explains apparent authority. Such understanding is subject to doubts, especially taking into consideration the legal doctrine in foreign countries.

In this article the authors also explain the conceptions on which apparent authority is based, the content of particular requirements for apparent authority and the legal consequences that each party (i.e. the principal, the agent, and the third party) faces in case of apparent authority. The case-law of Lithuanian courts is considered as well.

Keywords: *representation (agency), apparent authority, implied authority, false authority, unauthorised agent, excess of authority.*

Vytautas Pakalniškis, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinė ir komercinė teisė.

Vytautas Pakalniškis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil and Commercial Law, Professor. Research interests: civil and commercial law.

Vaidas Jurkevičius, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorius, doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: sutarčių teisė, atstovavimas, deliktų teisė.

Vaidas Jurkevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil and Commercial Law, Lecturer, Doctoral Student. Research interests: contract law, representation, tort law.